

Gyógyszerészet történeli közlemények

Gyógyszerészet 21. 68—71 1977.

Kiss Ferenc (1816—1892) szeghalmi gyógyszerésről

DR. TÁPLÁNYI ENDRE

A szerző Kiss Ferenc (1816—1892) szeghalmi gyógyszerésről, Than Károly professor első gyógyszerészfőnökéről emlékezik meg születésének 160. évfordulója alkalmából A családi, levéltári és a szakirodalmi dokumentumok alapján feleleveníti emlékét és méltatja tudományos, ismeretterjesztő, nevelő, oktató, kulturális, közéleti tevékenységét

*

160 évvel ezelőtt, 1816. július 10-én született Kiss Ferenc kőrösladányi, ill. később szeghalmi (Békés megyei) gyógyszerész, a Magyarországi Gyógyszerész Egyesület Békés megyei IV. kerülete 3 járásának volt igazgatója, az alföldi artézi kutak és ásványvizek lelkes analitikusa, Than Károly professor gyógyszerész-tanítómestere

Kiss Ferenc Macskáson (Hont megye) született [7, 12]. Édesapja Kiss János, a zirci főapátság főerdőlovagja volt. Elemi iskolai tanulmányait szülőfalujában, középiskoláit Veszprémben, Zircen, Komáromban és Pápán végezte Mindvégig jó minősítésű tanuló volt Főleg a természettudományokban ért el kiváló eredményeket, ezért édesapja 1836-ban gyógyszerészi pályára adta

Veszprémben, Ferenczy Károly gyógyszerész, törvényszéki vegyész 1793-ban létesült „Fekete Sas”-hoz címzett gyógyszer-tárában volt gyakornok

[7, 12, 17]. Az első éveket 1836-tól 1839-ig Veszprémben töltötte, miközben tudós főnökétől a szakmai ismeretek mellett az emberbaráti és a tudomány szeretettel, hivatásszeretettel is átvette Gyakornoki éveit elvégezve, 1839-ben beiratkozott a Pázmány Péter Tudományegyetemre gyógyszerész-hallgatónak. Egy év elteltével, 1840. aug. 1-én „classis primā cum eminentiā” jellel megszerezte a gyógyszerészi oklevelet (*magister pharmaciae*). Ezután még három évig segédkezett, majd 1843. január 24-én az akkori Magyar Királyi Helytartótanács 2343. sz. rendelete alapján személyjogi gyógyszer-tár felállításra Kőrösladányban (Békés megyében) kapott engedélyt [3]. Az itt felállított patika működését „Szentháromság” elnevezéssel a Helytartótanács is elfogadta. Később a Helytartótanács 1855. március 1-én kelt 1965. sz. rendeletével Szeghalomra helyezték át [3]; ma felújított állapotban a Békés megyei Tanács Gyógyszer-tár Központjának 14/79-es gyógyszer-táraként működik Nyitrai István volt földbirtokos házában, a Béke utca 10. sz. alatt [13].

Tudományos és szakirodalmi működése

Az ásványvízelemzés lelkes művelője volt megyéjében. Az ásványvízelemzés gyakorlati eljárását még gyakornok korában sajátította el főnökétől, Ferenczy Károlytól [1].

Tudományos cikket főleg a „Zeitschrift für Natur und Heilkunde in Ungarn” 1850. és 1857., valamint a Gyógyszerészi Hetilap 1863., továbbá a Természettudományi Közöny 1888, 1890 évfolyamában jelentetett meg Vizanalitikai szempontból a „Das Bitterwasser von Csefa (a „Zeitschrift und Heilkunde in Ungarn” 1857. évfolyamában) és a „Várhelyi keserűvíz vegybontása” című cikke érdekes és értékes. Ez utóbbi a Gyógyszerészi Hetilap 1863. évfolyamában jelent meg [4, 5]. Szeghalom és környékének Csefa-pusztja és Várhely két nevezetes ásványvízforrását elemezte (I. és II. táblázat) [8].

1870-ben a Békés megyei Orvos- és Gyógyszerész Egylet felkérésére megvizsgálta az Orosháza mellett levő Gyopáros-fürdő vizét is; vizsgálata és véleménye alapján nyilvánították Gyopáros vizét — nagy mennyiségű szén-sav- és jód-tartalmú miatt — gyógyvíznek, és létesítettek gyógyfürdőt Gyopároson (III. táblázat) [6].

A mai analitikus előtt meglehetősen furcsának, idegennak, szinte érthetetlennek tűnik a múlt század eleji kémiai elnevezések, analitikai eredmények fontosságban való megadása, a savaknak az akkori szokásnak megfelelően savanhidridekkel való kifejezése. Akkoriban még nem volt kifejlődve az egységes kémiai szaknyelv, bár voltak ilyen

I. táblázat

A Cséfa-pusztai keserűvíz kémiai összetétele

Kémiai alkotórészek felsorolása	Mennyisége	
	100 000 r-ben	1 bécsi fontban
Kénsavas Nátrium oxyd (Schwefelsaures Natriumoxyd)	83,88	64,41
Kénsavas Calcium oxyd (Schwefelsaures Calciumoxyd)	2,04	1,56
Konyhasó (Natriumchlorid) NaCl (Natron-Salze)	20,89	16,04
Salétromsavas Magnéziumoxyd (Salpetersaures Magnézium oxyd)	11,99	9,20
Magnéziumklorid (Chlormagnesium ; MgCl ₂)	45,92	35,26
Calciumkarbonát (Kohlensaures Calciumoxyd)	7,31	5,61
Magnesium karbonát (Kohlensaures Magnesiumoxyd)	0,94	0,62
Rézkarbonát (Kohlensaures Eisenoxid)	0,03	0,02
Mangánkarbonát (Kohlensaures Mangan oxydul)	nyomokban	nyomokban
Kovasav (Siliciumsáure)	3,75	2,88
Szabad szénsav (Frei Kohlen-säure)	3,54	2,71
Bécsi súlymérték (gm)	180,29	138,41

II. táblázat

A Várhely-pusztai keserűvíz kémiai összetétele

Kémiai alkotórészek felsorolása	Mennyisége	
	10 000 r-ben	1 bécsi fontban
Kénsavas szikeny: Na ₂ SO ₄ (csodasó)	55,31294	42,48033
Kénsavas keserűföld: MgSO ₄ (keserűsó)	1,036 117	7,95737
Kénsavas mész: CaSO ₄ (gipsz)	9,52000	7,31136
Szikenyalvag: NaCl (konyhasó)	16,36392	12,88747
Keserűenyiblang: KJ (jódkáli)	0,01931	0,01484
Szénsavas keserűföld: MgCO ₃	7,75471	5,95561
Szénsav mész: CaCO ₃ (kréta)	6,75000	5,18400
Szénsavas cselenyélecs (MnCO ₃)	0,14785	0,11354
Villanyavas vasélecs: Fe ₃ (PO ₄) ₂	0,05880	0,04515
Kovasav (SiO ₂)	3,3000	2,53340
Szervi anyag (szerves anyagok)	0,87500	0,67200
Légeny kõneg		
Légenyav (salétromsav)	nyomokban	nyomokban
Búzeny: Br ₂ (bróm)		
Összesen (szemer)	110,46370	85,15607
Szabad szénsav: (CO ₂)	7,50	

törekvések (Kováts Mihály, Irinyi János, Nendtwich Károly). E törekvés azonban nem volt eredményre vezető. (Mirenynek nevezték az arzént, iblanynak a jódot stb.)

Nem volt gyógyszerészi szaksajtó sem. A Gyógy-szerészi Hetilapot Schédy Sándor csak 1862-ben indította el. Az egyetemeken is német nyelven folyt az oktatás. Sok nyelvi nehézséggel kellett megküzdenie annak, aki magyar nyelven próbálkozott szakdolgozatot közölni.

III. táblázat

Gyopáros-fürdő vizének kémiai összetétele

Kémiai alkotórészek megnevezése	Mennyisége	
	100 g-ban	1 bécsi fontban
Kovasav: SiO ₂ (szilíciumdioxyd)	0,161	1,230
Mészényeleg: CaCO ₃ (kalcium-karbonát)	0,001	0,005
Keserűenyeleg: MgCO ₃ (magnézium-karbonát)	0,003	0,020
Vaséleg: FeCO ₃ (vaskarbonát)	0,012	0,080
Timföld: Al ₂ O ₃ (alumínium-oxyd)	0,023	0,180
Hamanyeleg: K ₂ O (kálium-oxyd)	0,261	2,520
Szikéleg: Na ₂ O (nátrium-oxyd)	2,529	18,100
Kénesség: SO ₂ (kén-dioxyd)	0,061	0,470
Sósav: HC ₂ (hidrogén-klorid)	0,300	2,300
Szénsav: CO ₂ (széndioxyd)	0,780	6,020
IBLANY: J ₂ (jód)	0,020	0,140
Ammonia: (NH ₃) vilsav (P ₂ O ₅) Bróm (Br ₂)	nyomokban	nyomokban
Szerves rész	0,466	3,590
Összesen (gramm)	4,618	34,655

Érdeme van Kiss Ferenc szeghalmi gyógyszerésznek abban is, hogy az elsők között próbálkozott kémiai, gyógyszerészi szakkikkek magyar nyelvű publikációjával. Éppen 100 éve annak, hogy a bécsi fontról áttértünk a grammra [14]. Ennek már korábban kezdeményezője Nagy Károly gyógyszerész-matematikus volt, aki 1844-ben Párizsban megvásárolta a platinaetalt, és a Magyar Tudományos Akadémiának ajándékozta.

A múlt század első felében még ismeretlen volt az elektrolitikus disszociáció fogalma, és az analitikai eredményeket fiktív vegyületekre kiszámítva, ill. sókká való csoportosításban adták meg Jóval előbb, még mielőtt Svante Arrhenius (1859—1927) kidolgozta az elektrolitikus disszociáció fogalmát és törvényét, Than Károly 1864-ben a marosvásárhelyi Orvos- és Természetvizsgálók ülésén javasolta: az ásványvizek összetételét az addig megszokott önkéntes sókká való csoportosítás helyett a talált fémeknek és savmaradékoknak (kationnak, anionnak) egyenérték-százalékában adják meg. Javaslatát nemzetközileg elfogadták Arrhenius csak 1887-ben közölte a nyilvánossággal elméletét Than Károly ezzel 30 évvel előzte meg W. Ostwaldot.

Ilyen előzmények és körülmények után mindenképpen elismerést és dicséretet érdemel az utókor részéről Kiss Ferenc szeghalmi (vidéki) gyógyszerész tudományos működése, vizanalitikai működése.

Kiss Ferenc és Than Károly kapcsolata

Az ifjú (15 éves!) honvédtüzér Than Károly, aki végig küzdött a 1848-as szabadságharcot, a világi fegyverletétel után hazafelé indulva Nagyvárkonyon egyik gyógyszerész ismerősnél megszállt, majd másnap vette útját Kőrösladány (Békés megye) felé. Ott felkereste gazdatiszt rokonát [10]. Ebből a családból származott későbbi tanítványa, munkatársa, majd professzortársa: dr. Lengyel Béla (1844—1913). Itt értesült Than arról a szomorú hírről, hogy, édesanyja (Petényi Otília)

meghalt, édesapja *Than János*, a koronauradalmi tisztartó pedig állás nélkül volt. Nyomban belépett (1849 őszén) *Kiss Ferenc* gyógyszerész „Szentháromságához” címzett gyógyszerertárába gyakornoknak [9, 11, 12, 15, 16] Főnöke bevezette a kémiai alapismeretekbe, szakkönyvekkel látta el A szakismeretek elsajátítása mellett hivatásra, ember- és tudomány szeretetre is nevelte. Ezekre az évekre később szívesen visszaemlékezett.

Than Károly 1892 dec. 22-én — főrendiházi taggá való kincsvétele alkalmából — rendezett ünnepségen így nyilatkozott [9]:

„Szabadságunk első szakaszának elnémulása után Kőrösladányban *Leogyel* barátom szülőhelyén egy kis patikában találtam menedékhelyet, ahová hajlaimaim különben is vonzottak, mert reméltem, hogy ott chemiával foglalkozhatom. És nem csalódtam, mert igaz ugyan, hogy ott nem egy duvább feladattal is meg kellett küzdenem, de ez nem egy tekintetben hasznomra vált és szívesen meg is tettem annak fejében, hogy *Kiss Ferenc* főnököm jóakarata tudományos könyveket bocsájtott rendelkezésemre, sőt annak használatában útmutatást is adott ... Az elmondottakból láthatják Uraim, milyen sokat köszönök a gyógyszerészeknek és különösen megnevezett három kiváló képviselőjének: *Kiss Ferencnek* (Szeghalom), *Simonidesz Ferencnek* (Hódmezővásárhely), *Rohrbach Antalnak* (Szeged). Ez tette lehetővé, hogy már 25 éves koromban a chemia egyetemi professzorává lettem” [9].

Első főnöke iránt való háláját azzal is kifejezésre juttatta, hogy később *Kiss Ferenc* unokájának: *Kiss Ferenc* I. éves orvostanhallgatójának személyesen adta át a *Than Károly*-ösztöndíjat:

„Midőn *Kiss Ferenc* első éves medikus *Than Károly*-nak aláírás végett átnyújtotta indexét, a betekintés után a nagy professzor a katedráról leszállt és az I. éves orvostanhallgatót megölelte, homlokon csókolta és az egy évi *Than Károly*-ösztöndíjat neki átadta” írja *Kiss Ernő* ny. közigazgatási-bíró, *Kiss Ferenc* szeghalmi gyógyszerész unokája egyik levelében.

Kiss Ferenc közéleti tevékenysége

Kiss Ferenc gyógyszerértárvezetői és tudományos munkája mellett széles körű közéleti tevékenységet is folytatott. Alapító tagja volt a Szeghalom vidéki Takarékpénztár Részvénytársaságnak [7], majd pénztárosa és igazgatója lett [12]. Ugyancsak alapító tagja a Szeghalmi Kaszinónak; ennek elnöke, pénztárosa is volt. Később megyei bizottsági tag, községi képviselő, iskolaszéki elnök, a szeghalmi római katolikus egyház világi elnöke lett. Szeghalmi községi számadásokat vizsgáló bizottságnak elnökévé is megválasztották. A képviselő választók névjegyzékét összeíró bizottság elnöki tisztségére is felkérték. Igazgatója volt a Magyarországi Gyógyszerész Egylet IV. ker. 3. járásának. A Természettudományi Társulatba is beválasztották. Cikkei a Természettudományi Közönyben is megjelentek.

Humanitására jellemző, hogy amikor 1873-ban Szeghalmon kolerajárvány volt, a községet 2986,— Ft (ma kb. 150 000,— Ft) értékű gyógyszer kiutalásával támogatta, ill. ennyi gyógyszeradósságot engedett el a községnek [7, 12].

Tevékenységben gazdag élete 1892. január 5-én ért véget. A Magyarországi Gyógyszerész Egylet nevében *Lukács István*, a Gyógyszerészi Hetilap

főmunkatársa búcsúztatta el, a következő szavak kíséretében:

„Nagy volt mint ember, mert a legerősebb erényeket mondhatta magáénak; de nagy volt mint gyógyszerész is, mert egész élete folyamán csak a tekintélyét emelte ennek a pályának, melytől a halál egyik legmunkásabb s leglelkesebb tagját rabolta el” [7].

Kiss Ferenc követendő mintaképe a falun élő csendes munkába temetkező alkotó és közéleti tevékenységet folytató gyógyszerészeknek. Születésének 160. évfordulója alkalmával kegyelettel emlékezzünk meg róla.

*

Köszönetemet fejezem ki *Kiss Ernő* nyugdíjas közigazgatási főnöknek, pü. min. titkárnak, továbbá *Kiss Ferenc* gyöngyösi kórházi főgyógyszerésznek, akik sok, eddig ismeretlen irodalmi adattal szolgáltak *Kiss Ferenc* kőrösladányi, ill. szeghalmi gyógyszerész életrajzában megírásához.

Kiss Ferenc gyógyszerész közleményei

1. Allgemeine Rundschau: Correspondenz. Kőrösladány, im August 1850 Zeitschrift für Natur und Heilkunde in Ungarn. Pest (1850) — 2. Das Bitterwasser von Cséfa: Zeitschrift für Natur- und Heilkunde in Ungarn. Pest (1857). — 3. A váhelyi keserűvíz vegybombása. Gyógyszerészi Hetilap. 15, 4, 225—230 (1863). — 4. Meteor, Szeghalom: Természettudományi Közöny (1888). — 5. A eukorgyártásról: Természettudományi Közöny (1890).

IRODALOM

1. *Antall J.*: Országos Orvostörténeli Könyvtár Közleményei 1958. 8—9. sz. 167. — 2. *Baradlai J.* — *Bárony E.*: Magyarországi Gyógyszerészet története az ősidőktől napjainkig. Bp. 1930. Magyarországi Gyógyszerészegyesület II. k. 126, 190, 222. — 3. *Karlovsky Geyza*: Gyógyszerészek Évkönyve és Zsebnaptára, 1897. 243 Bp. Pallas RT. 1897. — 4. *Kiss Ferenc*: Zeitschrift für Natur und Heilkunde in Ungarn. Pest 1857. 6. sz. 43—45 — 5. *Kiss F.*: Gyógyszerészi Hetilap 1863. 2. sz. 225—230. — 6. *László E.*: Gyógyszerészi Hetilap 1885. 24. 621 — 7. *Lukács J.*: Gyógyszerészi Hetilap 31. 1892. 29, 30. sz. — 8. *Maday P.*: Békés megye városainak és községeinek története 1960. Békéscsaba 402—411. — 9. *Karlovsky Geyza*: Gyógyszerészi Közöny 9. 1893. 12, 68—69. — 10. *Szabadváry F.*: *Than Károly* (1834—1908) Akadémiai Kiadó 1972. — 11. *Studényi J.* — *Vondra A.*: Hírneves gyógyszerészek 1929. Cegléd 250. — 12. *Szimonyi J.*: Magyar írók élete és munkái VI. k. 285. 1899. Hornyánszky Viktor. Budapest. — 13. *Táplányi E.*: Gyógyszerésztörténeli Diárium 1973. 3. Szarvas. 14—16. — 14. *Vámbéri G.*: A font súly. Bp. 1975. — 15. *Végh A.*: Magyar orvosi iskola. Medicina 1959. 109—110. — 16. *Végh A.*: Gyógyszerészet 12. 1969. 425. — 17. *Zboray B.*: Gyógyszerésztörténeli Diárium 3. 1973. Szarvas 33—36.

Д-р Е. Таплани: Об аптекаре Ференц Киши и Сегхалом.

Автор вспоминает фармацевта Серхалма, первого фармацевта-начальника профессора Кароя Тана по случаю 160,— летней годовщины со дня его рождения. На основании семейных, архивных документов и специальной литературы оживает память Ференца Киши и занимается его научно-просвещающей, педагогической, общественной и культурной деятельностью.

vak
nye-
int-
sak
ytól
zját

elő
leti
sté-
nlé-

öz-
kiss
ok,
enc
nak

ös-
md
er-
de
víz
230
nyi
tu-

tár
—
ete
ági
ar-
ap-
ac:
est
ap
szí
és
és-
szí
7:
—
ek
ste
or.
eti
7:
osi
l:
y-

uu

ro
to
я
и-
и-
6-

Dr. E. Táplányi: *Über dem Pharmazisten Ferenc Kiss von Szeghalom*

Verfasser gedenkt dem Pharmazisten von Szeghalom, Ferenc Kiss, dem ersten Pharmazisten-Chef Professor Károly Thans, zu seinen 160. Geburtsjahrestag. Anhand von Dokumenten der Familie, des Archivs und der Fachliteratur, wird das Andenken von Ferenc Kiss wiedererweckt und seine Tätigkeiten im öffentlichen und Kulturleben, wie im Bereich der Wissenschaft, der Erziehung und des Unterrichts gewürdigt.

Dr. E. Táplányi: *Ferenc Kiss, a famous pharmacist of the past century*

The author recalls the life and work of pharmacist Ferenc Kiss of Szeghalom (County Békés, Hungary), the teaching principal of the famous Professor Károly Than, on the 160th anniversary of his birth. On the base of family communications, of archival and literature sources, the scientific propaganda activity, teaching and cultural public and social contributions, of the outstanding pharmacist is duly merited.

Fővárosi Tanács Gyógyszertári Központja 822-es Gyógyszertár, 1081 Budapest.

Szántó Kovács János utca 4.

Érkezett: 1976. VII. 15.

A GYERMEKEK KÖHÖGÉSI ROHAMÁT KÖVETŐ INTERMITTENS HÁNYÁS

Ref.: JAMA 232. 3. (301) 1975.

Gyermekeknel gyakori jelenség, hogy egy-egy erős köhögési rohamot vagy nevetést hányás követ, s a hányás után rendszerint éhséget éreznek. Ezek a gyermekek többnyire egészségesek, a mellkasi és gyomor-röntgen semmiféle kóros elváltozást nem mutat. A hányás minden bizonnyal a rendkívül érzékeny reflexek következménye, melyek a korábbi gastrointestinalis zavar megszűnte után is hosszú ideig megmaradhatnak. A nevetést követő hányást — feltételezések szerint — a hangszallagok kismértékű elváltozása okozhatja, melyet igen nehéz kimutatni. A hányás okának kiderítése érdekében végzett röntgenvizsgálat alkalmával célszerű az alhasra olyan mértékű nyomást gyakorolni, hogy az a nyelőcsőben visszafolyást váltson ki. Ha pontos diagnózist így sem tudunk felállítani, további vizsgálatokat kell végezni, feltéve ha a röntgenfelvétel egyébként tágulatot vagy keingési zavart nem mutatott ki (175).

Kiss Imre

FELELŐS-E AZ ORVOS AZ ÁLTALA ENGEDÉLYEZETT MÉRTÉKŰ TESTMOZGÁS ALATT BEKÖVETKEZETT SZÍVROHAMÉRT?

Bergen, R. P.: JAMA 232, 3 (1975).

Az eddigi amerikai bírósági gyakorlatban egyetlen olyan határozat sem ismeretes, mely azért ítélte volna el az orvost, mert az általa megvizsgált beteg az engedélyezett mértékű tornagyakorlatok alatt szívrohamot kapott. Azt senki sem jósolhatja meg előre, hogy mi történik ilyen gyakorlat végzése közben, bár ha annak nehézségi foka a beteg állapotának megfelelően van meg-

határozva, a szívroham kockázata igen kicsi. Egyetlen orvos sem lehet azonban teljesen biztos abban, hogy a testmozgás nem fog ártani szívbeteg páciensének. Amit megtehet, az csupán az, hogy legjobb belátása és tudása szerint állapítsa meg a megengedett gyakorlatok nehézségi fokát. Ha a testmozgásban semmi veszélyt nem lát, engedélyezze azt betegének, mivel az számos kedvező hatással járhat. Nem szabad azonban megelégednie arról, hogy betegét figyelmeztetnie kell a testmozgás veszélyére, annak esetleges következményeire, és semmiféle garanciát sem szabad arra nézve adnia, hogy a gyakorlat teljesen ártalmatlan lesz (176).

Kiss Imre

MÉTRANIDAZOL: AZ ANAEROB FERTŐZÉSEK KEZELÉSÉNEK ÚJ ÚTJA

Graber H.: Orv Hetil. 117, 1645—46 (1976).

A mikrobiológiai eredmények, valamint az első klinikai sikerek alapján a metranidazol (Klion) az anaerob fertőzések kezelésében is jelentős. Terápiás használatra a jó felszívódás és elosztás, liquorban is terápiás szint, kismértékű fehérjekötődés és elhúzódó kiválasztás teszi alkalmassá. A liquorban mért 11—14 g/ml-es szint anaerobok okozta meningitis kezelésében egyedülálló lehetőséget nyújt. A trichomoniasis, a lambliasis és az Amoebadysenterianak is ellenszere.

Szokványos adagolásban emberi toxicitása nem nagy, hosszabb kezelés esetén jelentkezhetnek mellékhatások, mert egyes rágszálakon karcinogén, a baktériumia mutagén hatása.

Az eddigi sikeresen kezelt esetek száma ma még kevés — a további értékelésekre több tapasztalatra van szükség (177)

Bisztrányi Zsuzsanna

Tisztelt Előfizetőnk!

Ezúton közöljük, hogy orvosi folyóirataink ára 1977. áprilistól megváltozik.

GYÓGYSZERÉSZET

Példányonkénti eladási ár . 15,— Ft

Negyedévi előfiz. díj 45,— Ft